

IMPLIKIMET E MUNDSHME GJINORE TË COVID-19 NË KOSOVË

Valëza ZOGJANI

Instituti Demokraci për Zhvillim

Hyrje

Përhapja e pandemisë globale, virusit korona (COVID-19)¹, nuk ka kursyer as Kosovën. Ekspertë të ekonomisë si dhe shëndetit publik pohojnë se vendet në zhvillim si dhe ato në kriza humanitare janë më të goditurat nga vala e shpërndarjes së pandemisë - me mungesë të theksuar të resurseve dhe infrastrukturës sanitare për të parandaluar përhapjen e virusit dhe me sisteme të dobëta të shëndetësisë për të trajtuar rastet e infektimit.

Prej se ka filluar përhapja e virusit COVID-19 në fillim të vitit 2020, efektet shëndetësore, sociale dhe ekonomike kanë filluar të ndjehen si në nivelin individual, ashtu edhe në atë të komunitetit për një kohë shumë të shpejtë në botë². Në veçanti, hulumtimet tregojnë se gratë janë kategori skajshmërisht të cenueshme përgjatë emërgjencave të tilla shëndetësore. Gjatë krizave shëndetësore, shumica e resurseve shtetërore janë të fokusuar në menaxhimin dhe mirëmbajtjen e shëndetit publik, duke lënë anash nevojat specifike të grave (përfshirë qasjen në shërbime mjekësore, qasjen në punë dhe sigurimin e të ardhurave, këshillim psiko-social, dhe qasje në transport publik).³ Si rezultat i pandemisë, të dhënat nga bota tregojnë që për shkak të rritjes së tensionit brenda familjes për arsye të stresit ekonomik dhe panikut nga virusi, rriten edhe rastet e dhunës në familje.⁴ Në rast të mos trajtimit të duhur të kësaj çështje, grave dhe vajzave në ambiente abuzuese mund t'u cenohet shëndeti fizik dhe mendor, si dhe në raste më të këqija, edhe jeta.

Në Kosovë, përballja me këtë krizë shëndetësore bëhet edhe më e rëndë marrë parasysh mungesën e theksuar të drejtësisë shoqërore dhe barazisë gjinore në vend. Në situatën e tashme - me thujtë stagnim të ekonomisë, mbyllje të shkollave, punë prej shtëpisë në distancim shoqëror - për shkak të roleve dhe pritshmërive gjinore, gratë përballen më shumë se zakonisht me obligime të shtuara familjare dhe punë të shtëpisë, si dhe nevojë më të madhe për përkujdesje të anëtarëve të familjes, sidomos ndaj fëmijëve dhe të moshurve. Me vështirësi më të mëdha ekonomike, me rrezik më të madh nga dhuna në familje, qasje të

¹ Organizata Botërore e Shëndetësisë. *Coronavirus Disease (COVID-19) Pandemic*. Marrë nga: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019>

² Wenham C., Smith J., Morgan R. (2020). *COVID-19: the gendered impacts of the outbreak*. Marrë nga: [https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(20\)30526-2/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(20)30526-2/fulltext)

³ Care International. (2020). *Gender implications of covid-19 outbreaks in development and humanitarian settings*. Marrë nga: https://www.care.org/sites/default/files/gendered_implications_of_covid-19_-_full_paper.pdf

⁴ Fraser E. (2020). *Impact of COVID-19 Pandemic on Violence against Women and Girls*. Marrë nga: <https://www.svri.org/sites/default/files/vawg-helpdesk-284-covid-19-and-vawg.pdf>

limituar në shërbimet përkrahëse dhe vështirësi më të mëdha për t'u kthyer në treg të punës, ndikimi i pandemisë COVID-19 rrezikon seriozisht mirëqenien e grave në Kosovë.

Eksperienca nga përhapjet e mëparshme pandemike në botë, por edhe përvoja e Kosovës me krizë humanitare pas luftës së fundit, dëshmon rëndësinë e strategjive dhe politikave lehtësuese të dizajnuara duke shfrytëzuar qasje gjithëpërfshirëse dhe dimension gjinor. Duke u shërbyer nevojave të grave gjatë dhe pas tejkalimit të emergjencës shëndetësore, efektshmëria e masave parandaluese dhe lehtësuese për menaxhimin e situatës është shumë më e lartë. Megjithëse është shumë herët për të vlerësuar efektin real dhe afatgjatë të implikimeve të COVID-19, kjo analizë e shpejtë tenton të hedh dritë mbi implikimet e mundshme gjinore si rezultat i gjendjes emergjente shëndetësore në vend, duke u bazuar në situatën aktuale socio-ekonomike të grave në Kosovë.

Pasqyra e përgjithshme socio-ekonomike e grave në Kosovë

Fuqia punëtore në Kosovë është e karakterizuar me shkallë të ultë të punësimit të grave si dhe me përqindje të lartë të joaktivitetit të tyre në tregun e punës. Sipas Agjencionit të Statistikave të Kosovës, përqindja e papunësisë ndër gra është 34.3%, përderisa joaktiviteti i grave mbetet pothuaj i paluhatsëm ndër vite me shkallë që përfshin 78.9% të grave.⁵ Ndër arsyet kryesore që mbajnë gratë kosovare jashtë tregut të punës janë përgjegjësitë për perkujdes ndaj fëmijëve dhe të moshuarve në familje, mungesa e mundësive të punësimit, diskriminimi gjinor në procesin e punësimit, pagat e ulta, mungesa e lejes së përbashkët prindërore, si dhe kultura e theksuar patriarkale në shoqëri në lidhje me rolet dhe pritshmëritë gjinore.⁶

Në numër të vogël janë gjithashtu edhe bizneset në pronësi të grave, me 11% të bizneseve aktive të regjistruara nën pronësinë e tyre.⁷ Një në tri gra (30%) të punësuar në sektorin privat në Kosovë nuk posedojnë kontratë të punës, ndërsa nga ato që kanë kontrata, gjysma e tyre (50%) kanë kontrata për periudha fikse.⁸ Në situata të tilla, gratë me kontrata pune të paqëndrueshme, njejtë si ato pa kontrata, rrezikojnë që lehtësisht të pushohen nga puna prej punëdhënësve të tyre. Në Kosovë, 17.6% e popullësisë jetojnë në varfëri, ndërsa 5.2% e tyre në varfëri të skajshme. Varfëria sipas sipas gjinisë së kryefamiljarit ka përqindje më të lartë në shtëpitë e grave kryefamiljare me 23.7% varfëri, krahasuar me 17% varfëri mes aty të burrave.⁹

Pabarazia gjinore në tregun e punës në Kosovë reflekton gjithashtu edhe në shtëpitë dhe sferat e tjera të shoqërisë kosovare. Sipas të dhënave të sondazhit të Korporatës së Sfidave të Mileniumit për përdorimin e kohës, gratë në Kosovë kalojnë rreth 7 orë në ditë në aktivitete si përgatitja e ushqimit, perkujdesi ndaj fëmijëve, mirëmbajtja dhe riparimet në shtëpi, krahasuar me burrat që kalojnë rreth 1 orë e 10 minuta.¹⁰

⁵ Agjencia e Statistikave të Kosovës. (2019). *Anketa e Fuqisë Punëtore TM4 2019*. Marrë nga: https://ask.rks-gov.net/media/5365/afp-tm4-2019.pdf?fbclid=IwAR1e0qjcGGEbpbEQnW_kACBcECIEVovker-cFjFIBSjwN2Q7nSZanaEFq0o

⁶ Morina L., Delibashzade R. (2017). *Joaktiviteti i grave në tregun e punës*. Marrë nga: https://d4d-ks.org/wp-content/uploads/2017/12/D4D_PI_12_W4D_SHQ_WEB.pdf

⁷ Open Data Kosovo. *Bizneset e hapura*. Marrë nga: www.biznesetehapura.com/sq

⁸ Mehmeti I., Dobranja D., Hashani A. (2017). *Women in the Workforce*. Marrë nga: <https://advocacy-center.org/wp-content/uploads/2018/09/Women-in-the-Workforce.pdf?fbclid=IwAR3zCQ2k2aSV2I7PgexCVsv8KR9BaL07Mc7dHF3KF-BH7YICQrdPxKpijNI>

⁹ Agjencia e Statistikave të Kosovës. (2019). *Vjetari Statistikor i Republikës së Kosovës 2019*. Marrë nga: <https://ask.rks-gov.net/media/5359/vjetari-2019.pdf>

¹⁰ Millenium Challenge Corporation. (2018). *Kosovo Labor Force and Time Use Study Research Report*. Marrë nga: https://millenniumkosovo.org/wp-content/uploads/2018/11/MCC-Kosovo-Labor-Force-and-Time-Use-Study-Final-Research-Report-1.pdf?fbclid=IwAR2orggGM905tV_nUWslYP5flu0Dks7cxAi5Qvq_FwPuk9yei46q8ErNPE

Me përqindjen e lartë të joaktivitetit të grave në treg të punës, puna e papaguar e grave rreth shtëpisë do të tejkalonte shumëfish shkallën e punës së paguar të grave në Kosovë.¹¹

Shqetësuese mbetet numri i lartë i rasteve të dhunës në baza gjinore në Kosovë. Mbi gjysma e të gjitha grave në Kosovë kanë përjetuar dhunë fizike, psikologjike, ose seksuale nga një partner i ngushtë që nga moshën 15 vjeçare.¹² Vetëm në vitin 2019, 1,915 raste të dhunës në familje janë raportuar, prej të cilave 1,557 kundër grave dhe vajzave. Me gjithë prevalencën e dhunës familjare në baza gjinore, shërbimet e specializuara për mbështetje dhe strehimoret për gratë që mbijetojnë dhunën në familje janë të pakta dhe kanë mungesë të resurseve.¹³

Barrierat e shumta ekonomike e sociale si dhe dhuna ndaj grave në familje, në veçanti, bëjnë që gratë të jenë të marginalizuara skajshmërisht. Në këtë kohë të mbylljes së shumicës së aktiviteteve ekonomike dhe distancimit shoqëror të rekomanduar nga Qeveria e Kosovës, megjithëse preket e tërë popullsia, gratë në Kosovë mbeten shumë më të cenueshme.

Implikimet e mundshme preliminare gjinore në Kosovë

Implikimet e mundshme direkte, gjatë emergjencës shëndetësore dhe menjëherë pas përfundimit të situatës, përfshijnë:

- ◆ **Punë të papaguar dhe tejnarkesë të grave në shtëpi.** Qëndrimi i mbyllur në shtëpi përkthehet zakonisht në më shumë obligime familjare për gratë në përkujdesin ndaj anëtarëve të familjes, sidomos ndaj fëmijëve dhe të moshuarve, dhe rritje të punës së papaguar në shtëpi. Si rezultat, mungesa e barazisë familjare dhe ndarja e pabarabartë e përgjegjësisë shkakton tejnarkesë të grave në shtëpi, lodhje fizike dhe ngarkesë psikologjike dhe emocionale.
- ◆ Neglizhim i nevojave të nënave vetushqyese. Mosrespektimi i masave të Qeverisë, si dhe apelit për zbatim, për lirin e njërit prind nga puna për shkak të kujdesit ndaj fëmijëve për rastet e nënave vetushqyese të punësuar, me arsyetimin se kjo kategori nuk është përmendur specifikisht në Vendimin e Qeverisë, rrezikon shëndetin dhe mireqënien e fëmijëve dhe të këtyre grave.
- ◆ Rritja e papunësisë. Me 78.9% të joaktivitetit të grave në treg të punës, kriza e thelluar ekonomike do të mund të ndikojë negativisht në rritjen e punësimit të grave, apo edhe në rikthimin e tyre në treg të punës.
- ◆ Forcimi i stereotipeve dhe roleve gjinore në treg të punës. Politikat emergjente të një numri të madh biznesesh private të cilat lejojnë vetëm nënat të marrin leje nga puna për kujdes të fëmijëve, ndikojnë në thellimin e ndarjeve gjinore dhe stereotipeve të cilat përforcojnë normat sociale ku gratë shihen si kujdestare primare të fëmijëve. Në terme afatgjate, rikthimi i këtyre grave në vendin e punës mund të rrezikohet nga mungesa e stërzgatur prej vendit të punës, aty ku puna nga shtëpia nuk është e mundur.

¹¹ Agjencia e Statistikave të Kosovës. (2019). Anketa e fuqisë punëtore TM4 2019. Fq. 23. Marrë nga: <https://ask.rks-gov.net/media/5365/afp-tm4-2019.pdf>

Llogaritja është bërë duke marrë për bazë të dhënat e rrogës mesatare neto për gratë në Kosovë, ku një orë punë llogaritet të paguhet 2.25 €.

¹² Organizata për Siguri dhe Bashkëpunim në Evropë. *Anketë për mirëqenien dhe sigurinë e grave në Kosovë*. Marrë nga: <https://www.osce.org/sq/mission-in-kosovo/439790?download=true>

¹³ Ibid.

- ◆ Dhuna në familje. Qëndrimi i gjatë në shtëpi për gratë dhe vajzat në familje abuzuese rrit prevalencën e dhunës fizike, emocionale dhe psiqike nga burrat në familje. Përderisa për momentin të dhënat në Kosovë janë të mangëta, numri i vogël i raportimeve të nxjerra nga raportet ditore të Policisë së Kosovës të javës së 16 marsit¹⁴, sinjalizon shqetësim serioz për gjendjen e grave në ambiente abuzuese. Gjatë distancimit shoqëror, kategori të cënueshme janë edhe minoritetet seksuale, të cilëve në rast të mosmbështetjes nga familja, qëndrimi i gjatë në shtëpi pa rrjetet e tyre të mbështetjes mund të u ndikojë përveç tjerash në rritje të dhunës emocionale dhe fizike, si dhe të rezultojë negativisht në shëndetin mendor dhe emocional. Koncentrimi i institucioneve shëndetësore dhe atyre të rendit dhe ligjit në parandalim dhe menaxhim të përhapjes së virusit, mund të dekurajojë gratë dhe minoritetet seksuale të raportojnë raste të dhunës, e aq më pak që të kërkojnë udhër-mbrojtje nga abuzuesit e tyre.
- ◆ Mungesa e kapaciteteve të strehimoreve për gratë viktime të dhunës në familje. Strehimoret e grave dhe vajzave viktime të dhunës në familje, si dhe shërbimet psiko-sociale, me resurse tashmë tejet të mangëta, rrezikojnë mbylljen ose ndalimin e marrjes së rasteve të reja nën përkujdesje, për shkak të mungesës së fondeve dhe resurseve njerëzore në detyrë. Poashtu, dhuna kundër grave gjatë kohës kur prioritetet institucionale lidhen kryesisht me virusin, rrezikon edhe më shumë që mos të trajtohet me seriozitetin e duhur.
- ◆ Pezullimi i projekteve fuqizuese të grave. Programet dhe projektet e Organizatave të Shoqërisë Civile në Kosovë, si dhe ato të Organizatave dhe Agjencive ndërkombëtare, të cilat kanë qëllim fuqizimin ekonomik të grave pezullohen për shkak të natyrës së punës në teren e cila pamundësohet për kohë të pacaktuar. Në kohën kur gratë më së shumti kanë nevojë për mbështetje ekonomike dhe sociale, për shkak të emergjencës shëndetësore, shumica e granteve të vogla dhe të mëdha të dedikuara për gra mund të ndërprehen apo pezullohen, duke rrezikuar mirëqenien e grave dhe vajzave përfituese.
- ◆ Rreziku në punë në sektorin e shitjes me shumicë dhe pakicë. Gratë në sektorin privat, në veçanti në tregti me shumicë dhe pakicë ushqimore dhe barnatore shëndetësore, të cilat përbëjnë numrin më të madh të punonjësëve në këtë sektor, janë fuqia më e rrezikuar punëtore gjatë emergjencës shëndetësore me punë me orare të zgjatura, ekspozim ndaj virusit në mungesë të mjeteve mbrojtëse, mungesës së sigurimeve shëndetësore, si dhe pasiguri në vend të punës.
- ◆ Ekonomia joformale. Rreth 30% e grave në sektorin privat (në aktivitete të ndryshme ekonomike) të cilat nuk kanë kontrata pune¹⁵, mund të rrezikojnë të mbesin të papuna në rast të thellimit të krizës ekonomike.

¹⁴ Bazuar në raportet e përditshme zyrtare të Policisë së Kosovës të publikuara në media online.

¹⁵ Mehmeti I., Dobranja D., Hashani A. (2017). *Women in the Workforce*. Fq. 9. Marrë nga: <https://advocacy-center.org/wp-content/uploads/2018/09/Women-in-the-Workforce.pdf?fbclid=IwAR3zCQ2k2aSV217PgexCVsv8KR9BaL07Mc7dHF3KF-BH7YICOrdPxKpjiNI>

Rekomandime

Sqarim: Të gjitha rekomandimet e mëposhtme ofrohen për implementim për aq sa zgjasë gjendja emergjente shëndetësore dhe menjëherë pas tejkalimit të krizës. Pas daljes nga gjendja emergjente, është e nevojshme të bëhet analizë e thellë e situatës në teren, e cila mund të kërkoj masa dhe politika shtesë.

Për të gjithë akterët

- ◆ Përpjekjet për menaxhim të situatës në kohë të emergjencës shëndetësore si dhe të masave për rimëkembje ekonomike pas kalimit të kësaj krize duhet të jenë gjithëpërfshirëse dhe të bazuara në analizë të thuktë gjinore, në mënyrë që t'u shërbejnë nevojave të grave dhe vajzave.

Qeverinë e Republikës së Kosovës

- ◆ Të sigurohet që të gjitha masat preventive dhe përgatitëse të ndërmarra nga Qeveria për menaxhim të situatës emergjente të bazohen në analizë të hollë gjinore, duke marrë parasysh kontekstin e pabarazisë ekzistuese në Kosovë dhe me qëllim që pabarazia gjinore të mos amplifikohet me masat e ndërmarra;
- ◆ Të sigurohet që të ketë përfshirje të ekspertëve/eve gjinorë me fokus në ekonomi dhe dhunë në familje në Komisionin e posaçëm për parandalimin e virusit Covid-19;
- ◆ Të sigurohet që të gjitha vendimet eventuale, sidomos masat të cilat kufizojnë lëvizjet e qytetarëve, të kenë parasysh ndikimin e tyre në grupe të marginalizuara dhe të adaptohen në bazë të këtyre nevojave;
- ◆ Të inspektojë kushtet e punës në bizneset esenciale (shitore dhe barnatore shëndetësore) që të sigurohet respektimi i kushteve dhe nevojave të punëtoreve;
- ◆ Të hartojë plan emergjent për përballimin e pasojave ekonomike të pandemisë Covid-19, me theks të veçantë për ndihmë gjatë dhe pas tejkalimit të krizës për gratë, përfshirë gratë nga minoritetet etnike, si grupe të nënpërfaqësuar në tregun e punës dhe në ekonomi;
- ◆ Të sigurojë vazhdimin e shërbimeve të Strehimoreve për gratë dhe vajzat viktime të dhunës në familje, duke injektuar të hyra emergjente dhe staf shtesë për këto shërbime;
- ◆ Të sigurohet prioritetimi, identifikimi dhe reagimi i shpejtë nga forcat e rendit (Polica e Kosovës) në rastet e dhunës në familje;
- ◆ Të ofrojë fushatë vetëdijësuese për parandalimin e dhunës së targetuar gjinore në familje gjatë situatës emergjente;
- ◆ Të sigurojë shërbime psiko-sociale përmes mirëmbajtjes së linjave ekzistuese të ndihmës dhe adaptimit të tyre karshi kufizimeve si rezultat i Covid-19 për gratë dhe vajzat viktime të dhunës në familje dhe dhunës në baza gjinore;
- ◆ Të ofrojë linjë të këshillimit nga individë të kualifikuar, përmes telefonit ose në forma të tjera elektronike, për gratë dhe minoritetet seksuale gjatë kohës së gjendjes emergjente.

Organizatave lokale të Shoqërisë Civile dhe Agjencitë Ndërkombëtare në Kosovë

- ◆ Vazhdimi i identifikimit të nevojave, sidomos të grupeve të marginalizuara, gjatë dhe pas përfundimit të emergjencës shëndetësore;
- ◆ Dizajnimi i projekteve dhe strategjive të targetuara për fuqizim ekonomik të grave dhe vajzave të ndikuara negativisht nga gjendja emergjente e pandemisë;
- ◆ Futja në programe dhënie e granteve të vogla për rimëkëmbje ekonomike të grave të vetëpunësuar, bizneseve të grave, si dhe organizatave lokale që punojnë me gra dhe vajza përfituese;
- ◆ Ridizajnimi dhe rialokimi i mjeteve, në pajtim me donatorët, të projekteve ekzistuese në dobi të zvogëlimit dhe lehtësimit të pasojave socio-ekonomike ndër gra dhe vajza.
- ◆ Të avokojë përmes fushatave televizive ose online për ndarjen e barabartë të përgjegjësisë familjare mes dy prindërve për përkujdes ndaj fëmijëve dhe për parandalim të dhunës ndaj grave në familje

Donatorët e huaj në Kosovë

- ◆ Të tregojnë fleksibilitet në ridizanimin e projekteve ekzistuese që implementohen në Kosovë nga partnerë lokalë, sidomos në ato me përfituese gratë;
- ◆ Të inkurajohet puna nga shtëpia dhe gjetja e modaliteteve që nuk shkaktojnë ndërprerje të projekteve, të cilat mund të lënë pa punë shumë gra dhe pa mbështetje shumë të tjera;
- ◆ Të dizajnojnë thirrje që janë specifike për tejkalimin e pasojave socio-ekonomike të grave dhe vajzave në Kosovë gjatë dhe pas situatës emergjente shëndetësore.

Kjo analizë është hartuar si pjesë e projektit *"Leja prindërore për barazi gjinore"*, që implementohet nga Demokraci për Zhvillim, i financuar nga Qendra Ndërkombëtare Olof Palme dhe e mbështetur nga Qeveria e Suedisë. Të gjitha përmbajtjet e këtij publikimi nuk reflektojnë medoemos mendimet Qendrës Ndërkombëtare Olof Palme.

